

ANAVI ÁDÁM (1909, TORDA – 2009, TEMESVÁR)
KÖLTŐ – AZ INTERJÚ 2008. JÚLIUS 2-ÁN KÉSZÜLT
TEMESVÁRON – KÉRDEZTE GIDÓ ATTILA
TÖRTÉNÉSZ

Levéltári kutatások ügyében töltöttem 2008 nyarán egy hetet Temesváron, délutáni szabad óráimat pedig interjúk készítésre szántam. Találkozásunk előtt nem ismertük egymást. A szállásom ablaka és az ő tömbházlakásának erkélye ugyanarra a belső udvarra nyílt, de nem szemben, hanem az egymásra merőleges oldalakon helyezkedtek el. Telefonon hívtam. Hosszú kicsengés után vidám, határozott hang válaszolt. Bemutakoztam, majd röviden elmondtam, hogy történész vagyok, és interjút szeretnék készíteni vele, amelyben az élettörténetére lennék kíváncsi. Természetesen az is gyorsan kiderült, hogy alig néhány méter és egy pár betonfal választ el egymástól minket. Anavi Ádám, elővigyázatosságból, vagy tréfából – ezt máig sem tudom – azt kérte tőlem, hogy ha már ilyen közel lakunk egymáshoz, előbb az ablakon kihajolva vegyük szemügyre egymást. Így esett meg az, hogy én a kezem ügyébe eső törülközővel integetve adtam jelt a szobám ablakából, ő meg az udvart betöltő éles hangjával kiáltotta: „Látom, látom magát!” Magamhoz vettem a diktafont, a jegyzetfüzetemet és írószereket, majd elindultam interjút készíteni. A lépcsőház kaputelefonján kikerestem Frucht Ferencet, Anavi polgári nevét, és felcsengettem.

Azzal a szándékkal léptem be a lakásába, hogy a Rosenthal-módszerre épülő narratív élettörténeti interjút készítek vele.¹ Ez lényegében azt jelentette volna, hogy a költőre bízom az elbeszélésének strukturálását és mindaddig megszakítás nélkül hagyom beszélni, amíg el nem fogy a mondanivalója. A felvezető kérdésemet követően saját maga döntött úgy, hogy „zsidóvá válasárol” beszél. Ezután következtek volna az általam feltett kérdések, az ún. narratív utánakérdezés, amelyre viszont már nem került sor. Az idős költő a további beszélgetés helyett sétára invitált a lakásához közel eső új főtérrre, majd azzal váltunk el, hogy ha legközelebb a városban járok, folytatjuk az interjút...

Elbeszélését a család Tordára való kerülésével kezdte. Apja, Frucht Izidor vándor órásmester volt, aki Bécsből Pozsony irányába vette az útját, majd Máramarosba, Szegedre, Szabadkára, és Boszniába is elvetődött. Tordán 1899-ben telepedett le, és ekkor alapította órászületét:

A szemben lévő igen jó reklámfalra fel volt írva: Frucht I. (Izidor) órás – és ott volt az év: 1899 – akkor alapította az üzletét. Apámhoz szívesen tértek be értelmiségiek beszélgetni egymással és beszélgetni apámmal németül. Főleg olyankor, amikor mentek vissza Pestre vagy Bécsbe, a vidéki urak betértek apámhoz beszélgetni, azért, hogy gyakorolják a német nyelvet, amit nyáron, ugye amíg a birtokon voltak, nem volt kivel gyakorolni. Tehát apám üzlete olyan társalgóhelye volt több helybéli úrnak, vidéki úrnak. És egyszer mesélem ezt Sütő Andrásnak, mondom neki, bejött valaki vidékről, Ludas kömyékéről – mondom neki – apám üzletébe bejött egy vidéki nemes úr, valami Urgon, azt mondja: nem Urgon, Ugron, ő tudta, tehát kijavított engem.² Na, szóval ezek bejöttek, beszélgettek egymással, apám közben csendesen dolgozott – hát ilyen hely volt kérem apámnak a műhelye. Utána aztán megnősült, és megszülettem én is.

Az én keresztapámat, vagyis nem keresztapámat, hanem névadó apámat úgy hívták, hogy Rónai Manó. Váradi származású volt, foglalkozása férfiszabó. Az apja szintén az volt, őt Lefkovitsnak hívták még. Az apám üzletétől körülbelül húsz méterre, vagy huszonötre elegáns készruhabolt volt, a legelegánsabb – de ennek egy részét ott a műhelyben csinálták. Olcsóbban tudták adni, de ugyanolyan elegáns volt, mint az, amit külföldről hoztak. Tehát kérem (ez volt) Rónai Manó, aki könyveket adott nekem satöbbi. Apám tőzsomszédságában volt egy borbélyüzlet, előtte ágált két óriási borbélylegény, amikor én, guggolva a járda szélén valamivel játszottam, valami kövecskével. Az egyik borbélylegény megszólított: Hát mit csinálsz ott, kicsi zsidó? Mire én: nem vagyok zsidó, csak a vallásom zsidó. A folytatásra, hogy még mi volt köztünk, nem emlékszem, de később rájöttem, hogy ez a szavatos megfogalmazás nem tőlem való, ezt én a keresztapámtól, vagyis Rónai Manótól tudtam. Tehát én tőle tudtam, hogy nem vagyok zsidó, csupán a vallásom zsidó, mert ezt ő is így tudta, és ezt vallotta, és annak idején igen sokan voltak Magyarországon, akik ezt hitték. Ahogy van unitárius, katolikus meg nem tudom, még milyen, görög katolikus magyar satöbbi, ugyanúgy van zsidó magyar is. Tehát csak a vallásom zsidó, én magyar vagyok. De hát hogyan lettem zsidó? Érdekes?

Már tudtam írni-olvasni, amikor az első elemibe kerültem. A tanítóm Grossmann Ábrahám volt, igen rendes ember. Nem tudom, hogy, hogy nem – megírtam versben is –, osztatlan osztályban tanítottak, és kérem, a következő történik: – Most egy verset olvasok, amit ötven, hetven év múlva írtam: „Fölém emelte nádpálcáját / – Csak merje! Megjárja velem! / A pálcá megállt a levegőben / körmöm bevágta tenyerem / úgy néztem rá. / Fején kalap / fekete zsírfoltos kerek. / Bennem egy Dávidot remélt / tizenhat lágy sapkás gyerek. / S fenyegetve szemébe vágta: / – utcán fülembé kalapálták – / zsidó, kitépem a szakállát!”³

Ezt mondtam neki: Zsidó, kitépem a szakállát! Ezt mondtam Grossmann bácsinak – képzelje el. Mert az utcán hallottam ilyet: Zsidó! Kitépem a szakállát! – képzelje el, második elemista voltam. Ennél a jelenetnél jelen volt Grossmann Ernő, a tanítónak a 14–15 éves fia. Azt mondja: – Szégyellj magad! Ilyet mondani a tanítónak, apámnak. Tudd meg, hogy egész életedben szégyellni fogod magad ezért! Nem válaszoltam neki, és nem értettem, miért kellene szégyelljem magam azért, hogy azt mondtam neki: zsidó, kitépem a szakállát. Mert az utcán a fülembé kalapálták...

Nem tudom, miért, hogy összefüggése van-e ennek a következőkkel, vagy nem, de apám a következő évben nem íratott a zsidó iskolába. Beíratott a magyar állami elemibe, aminek én nagyon örültem, mert ismertem az elemi igazgató-tanítóját, Bölöni bácsit. S itt most egy zárójel: Bölöni bácsi hatalmas nagy ember, elegáns, gyönyörű szép léptekkel ment, ötvenen túl lehetett, itt az orra alatt még barnállott kérem a bajusz, amit megsodort, és így szétállott, az már kérem tiszta fehér volt. Tetszett nekem a járása, a mozdulata. Mint

valami nemes úr, olyan léptekkel jött, közeledett, s akkor tudtam: most bejön apukához beszélgetni. Így hát, amikor megtudtam, hogy apám hozzá fog írni, kérem én boldog voltam, hogy Bölöni bácsi fog engem tanítani.

Bölöni bácsi iskolája ott volt az úgynevezett Kastély-negyedben. Az ablakom rányílt a gótikus templom bejáratára.⁴ Láttam kérem a támfalakat, láttam a gótikus templom bejáratát, képzelje el, két évig a padban úgy ültem, hogy egyenesen azt láttam. Egy vonalban az iskolaablakok frontjával, körülbelül százötven méterre, ott volt kérem az úgynevezett kastély, a fejedelmi kastély, ahol 1568-ban a tordai országgyűlésen kimondták: religio libera est.⁵ Látja, milyen kapcsolat van?

Na, most... Még mindig nem vagyok zsidó... Nagyon jól éreztem magam abban az osztályban. Volt vagy két román, a többiek magyarok voltak, én voltam az egyedüli, aki természetesen nem voltam zsidó, hanem zsidó vallású magyar voltam. Igen rendes osztálytársaim voltak, közülük például a két Székely (Ödi és Sanyi), Székely János költőnek az unokabátyjai. Székely János apját csak látásból ismertem, aki idősebb volt, körül-belül 3–4 évvel, magas, nagy ember volt. Soha egy szót nem váltottam Székely János édesapjával, de a két unokaöccsével együtt futballoztunk. Közel laktak hozzánk, tán száz lépésre, szaladtunk le a tenispályánál, rúgtuk a labdát. A Székely János apjával sajnos soha nem beszéltem, pénzügyi tisztviselő volt. Most is látom abban az alagútszerű kapunyílásban, ami átvezetett oda a kastélyhoz...

Két úri fiú is volt az osztályban, az egyiket úgy hívták: Gnédig Miklós, az apja vasúti főmérnök igazgató. Azt, hogy úri fiúk, azt láttuk a viselkedésükön, az öltözködésükön. A másik úri fiút úgy hívták: Sieratzky Artúr. Az apja törvényszéki bíró, vagy törvényszéki elnök volt. Nos, ez volt a két úri fiú az osztályunkból. Jött kérem a Március 15. Az ünnepi műsort állítottuk össze Bölöni bácsival együtt. A műsor abból állt, hogy elszavaltuk a Talpra magyart, és utána jött kérem az „ünnepi szabad vers”. Az ünnepi szabad vers – az volt az igazi! – a szabályok szerint mindenki jelentkezhetett arra, és többen jelentkeztek, köztük én is, választottam egy Petőfi-verset. A Petőfi-vers címe: A vén zászlótartó. A következő sorok vannak benne: „Ki az a vén zászlótartó ottan, / Olyan tüzes lelkiállapotban? / Szemem rajta kevélyen mereng el: / Az én apám az az öreg ember!” Én ezt a verset választottam. Többen elmondtak egy-egy verset, de én kit láttam a vén zászlótartóban? Természetesen az apámat láttam. Apám volt Petőfi vén zászlótartója. És amikor ezt a részt szavaltam, olyan lelkesen szavaltam, hogy azt mondta Bölöni igazgató úr: – Te mondd az ünnepi verset! Boldog voltam, hogy én fogom mondani. S az ünnep előtt huszonnégy órával mégis azt mondtam, hogy nem mondom el. – Hogyhogy nem mondom? – Nem mondom el. – Miért? Délután elővetek, mert ott volt Bölöni apukánál. Apukám mondta: – Mondd el a verset! – Nem mondom. – De miért nem? – Nem mondom, nem mondom.

Negyven év múlva mondtam el ezt először, maga a második, akinek elmondom (szerk. megj. Gidó Attilának). Miért nem mondtam? Mert meghallottam, hogy Sieratzky Artúr és Gnédig Miklós a következőket mondja: – Micsoda dolog, hogy pont egy zsidó mondja az ünnepi verset?! Erre én megharagudtam: Zsidó vagyok! Így lettem zsidó, hogy nem mondtam el a verset. Maga a második ember, akinek ezt elmesélem. Íme: így váltam zsidóvá.

Na de közben még sok minden más is történt. Rónai bácsiék például visszaköltöztek Váradra. Egy jó csomó év múlva valamiért Váradon voltam, és elhatároztuk Apukával, hogy meglátogatjuk Rónai bácsiékat. Nagy örömmel voltam ottan, és beszélgetünk, beszélgetünk mindenfélét, sétálgatunk az utcán, ő természetesen nagy magyar, s egyszer jön egy igen érdekes lépésű alak. – Jaj de érdekes ember ez! – Elhiszem! Kérlek ez egy nagyon érdekes ember, annak idején támogatta Ady Endrét, a magyar irodalmat. – Ki ez, kérem én? – Ez kérem egy igen érdekes alakja volt a nagyváradi életnek, a legkitűnőbb szállodának a tulajdonosa, nagy magyar, aki ugye Adyékát meg az irodalmat támogatta. Meg is kapta a magyarságáért a méltó kitüntetést, ingyen vittek kérem nyaralni Auschwitzba...⁶ És ez megint egy ok, amiért zsidó lettem. Így lettem zsidó... és persze sok más apró dolog miatt...

Én azt szoktam mondani, hogy engem gyakran meglátogatott egy öreg hölgy. [Friedrich] Dürrenmattnak, a kitűnő svájci írónak van egy színdarabja: Az öreg hölgy látogatása. Dürrenmatt öreg hölgye gyakran meglátogatott engem, de volt neki egy másik neve, ezt a nevet én adtam neki, francia név, úgy hívják Madame de la Historie. Vagyis a történelem. Gyakran meglátogatott engem, és így lettem én zsidó.

Ezt mondtam, hogy vállalom azt, hogy elmondom: hogyan lettem zsidó. Mert én magyar voltam...

JEGYZETEK

1 Lásd: Kovács Éva – Vajda Júlia: Mutakozás. Zsidó identitás történetek. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 2002, 29–31.

2 Valószínűleg a mezőházi Ugron István (1862–1948) báróra utal, aki az Osztrák-Magyar Monarchia idején különböző országokban dolgozott nagykövetségi tanácsosként, majd 1923–1926 között a romániai Országos Magyar Párt elnöke volt. György Béla: Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez. Kolozsvár – Csíkszereda, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Kiadó, 2003, 13–19.

3 A Vallomások látomások versciklus negyedik darabja. Anavi Ádám: Metaforás idők. Temesvár, Facla Kiadó, 1974, 60.

4 A tordai református templomra és az óvárosra utal. Lásd:

<http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=349>

5 Anavi tévesen azonosítja a református templomot az országgyűlések színhelyével. A szabad vallásgyakorlás 1568-as kimondására a mai római katolikus templomban került sor. Lásd: <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=396>

6 Utalás Weiszlovich Emilre, a nagyváradi Park szálloda tulajdonosára. Lásd bővebben: Löwy Dániel: Az úri város zsidó lakosai. Kézirat, Washington, 2010, 90–92.

Kategoria: Dokumentum
Denumire autor: Gidó Attila
Látó Szépirodalmi Folyóirat